

STRUČNI SKUPOVI Novi putevi obnove povijesnih orgulja

Snježana Miklaušić-Ćeran, Zagreb

Baština je naslijeđe stečeno zahvaljujući precima, a kao jedna spona u lancu stoljetnog prenošenja na buduća pokoljenja, dužni smo je procijeniti, obnavljati i sačuvati za one koji će nastaviti naše poslanstvo. Pisana riječ ili autorizirana glazbena djela – ukoliko nije riječ o rukopisima – mogu preživjeti u više tiskanih primjeraka, dok djela likovnih i primijenjenih umjetnosti, arhitekture ili glazbeni instrumenti kao jedinstveni primjerci nemaju više inačica, što znači da njihovim uništenjem zauvijek nestaju tragovi o njihovom postojanju, čime biva osiromašena svijest o sačuvanoj baštini.

Među predmete spomeničkog značaja i izuzetne vrijednosti spadaju i orgulje, «kraljice instrumenata», zanimljive podjednako u likovnom – kao predmeti crkvenog interijera i organološkom smislu – kao graditeljski izuzetno složene «tvornice» zvuka. O stanju orgulja u Hrvatskoj provedena je na poticaj akademika Ladislava Šabana anketa između 1971. i 1974. godine, čije je rezultate obradio tijekom 1998. godine mr. Emin Armano. Podaci su sačuvani u *Ministarstvu kulture – Upravi za očuvanje kulturne baštine*, ali se nakon Domovinskog rata i spoznaja o potpunom uništenju brojnih crkava i drugih objekata spomeničke vrijednosti danas zasigurno nameće pitanje osuvremenjivanja toga popisa i utvrđivanja redoslijeda i načina obnove (restauracije) oštećenih orgulja.

Podlogu za novi pristup toj složenoj problematici daje – s jedne strane – novi *Zakon o očuvanju kulturne baštine* (prihvaćen u *Saboru Republike Hrvatske* u srpnju 1999.) i – s druge strane – vrlo neujednačena praksa pristupa obnovi oštećenih glazbala u hrvatskim biskupijama. S namjerom iznalaženja strukovno utemeljenih mogućnosti obnove fonda povijesnih (spomeničkih) orgulja održan je u Umagu od 14. do 19. rujna 1999. po drugi put stručni skup pod nazivom *Dani orgulja* u Istri. Šestodnevno druženje je organizirala tvrtka *Lifestyle* iz Umaga u sklopu asocijacije *Euro-mediterraneo Culture dei Mari*, a pokrovitelji su bili grad Umag, grad Piran (Slovenija), grad Šibenik, *Istarska županija – Odjel za prosvjetu, kulturu i šport*, *Ministarstvo kulture Republike Hrvatske* i Biskupija porečko-pulska. *Vladu Republike Hrvatske* zastupala je potpredsjednica i ministrica za europske integracije dr. Ljerka Mintas-Hodak, počasni pokrovitelj i jedan od članova *Počasnoga odbora*. *Organizacijski odbor* od 19 članova, na čijem je čelu bila Vedrana Gamboc, uspio je kvalitetno obaviti sve pripreme za ugodan boravak gostiju i novinara u hotelima *Sol Elite Koralj* i *Istra* umaškoga naselja Katoro, kao i za tematske odrednice stručnih skupova.

Zvukovnu raskoš istarskih orgulja razotkrila su četvorica europskih orguljaša, danas bez dvojbe pripadajući dvadesetorici vodećih svjetskih orguljaša, koje je u Umagu okupio umjetnički voditelj priredbe Mario Penzar. Alfred Mitterhofer, čiji je nastup potpomogao *Austrijski kulturni institut* iz Zagreba, svirao je 16. rujna na orguljama slovenskoga majstora Janeza Jurja Eisela iz 1780. godine u crkvi pavlinskog samostana u mjestu Sv. Petar u Šumi. U župnoj crkvi Marijina Uznesenja u Umagu svirao je 17. rujna na orguljama Francesca Daccea izgrađenim 1776. godine Francesco di Lernia. Njegov su nastup omogućili *Comitato Lombardia Europa Musica 2000* i priređivač ciklusa *Gli Organi Storici della Lombardia*. *Francuski institut* iz Zagreba potpomogao je nastup Philippea Lefebvrea, koji se predstavio i kao skladatelj orguljske glazbe svirajući 18. rujna na orguljama tvrtke *D. Malvestio e F.* iz 1910. godine u crkvi Sv. Ivana u Dajli. Prije svečanoga zatvaranja ovogodišnjih umaških *Dana orgulja* nastupio je 19. rujna u crkvi Sv. Marije u Završju orguljaš Christoph Bossert na orguljama koje je 1740. godine izgradio Giovanni Battista Piaggia, po svoj prilici učitelj hrvatskoga orguljara Petra Nakića.

Ovaj posljednji koncert vraća nas na početak događanja: orgulje u crkvi Sv. Marije u Završju sačuvane su gotovo 80% u izvornome obliku. Podatak da su obnavljane 1929. godine i način na koji je zahvat obavljen omogućuju da se danas te orgulje predlože za nultu kategoriju spomenika kulture. Nekoliko okruglih stolova priređenih za vrijeme *Dana orgulja* u Umagu poslužili su kao ishodište strukovno utemeljenih rješenja obnove povijesnih orgulja u Istri, ali i u budućnosti u čitavoj Hrvatskoj. Sudjelovali su orguljari (graditelji orgulja) iz Italije, Austrije, Njemačke i Hrvatske, organolozi (istraživači) iz Slovenije i Hrvatske, orguljaši (glazbenici) iz Slovenije i Hrvatske, glazbeni pedagozi, predstavnici *Ministarstva kulture* Slovenije i Hrvatske, kulturni radnici i dr. Prvi okrugli stol održan je 15. rujna u Tartinijevoj kući u Piranu pod nazivom *Usporedba mediteranske i kontinentalne orguljarske tradicije*. Izlaganja Milka Bizjaka (Slovenija), Giovannimarie Perucias (pokrajina Marcha) i Božidara Grge (Hrvatska) ukazala su na značajne razlike u gradnji orgulja između mediteranske i kontinentalne «škole», čime je određena i zvučna slika pojedinog instrumenta. Iskustva orguljara iz drugih zemalja usmjerena su prema točnom određenju povijesnih instrumenata, tipu gradnje i tek na temelju toga obrazloženome postupku obnove. U Italiji se «povijesnim» smatraju 50 (i više) godina stare orgulje i, sukladno spomeničkoj kategorizaciji utemeljenoj na zakonu iz 1939. godine, mogući su postupci obnove. U Njemačkoj, Švicarskoj i Austriji zakonski su propisi donešeni u skladu s *Weinheimskim regulativom* (iz 1960.) određujući iznose koji se mogu odobriti za hitne popravke, ugovaranje obnove povijesnih orgulja i nadzor tijekom provođenja radova.

Usporedba zakonskih propisa u zemljama sudionicama partnerske mreže *Povijesne orgulje u Europi* i Hrvatskoj nastavljena je u Umagu istoga dana. Ovaj dio razgovora bio je popraćen analiziranjem ranije odaslanih i ispunjenih upitnika nekolicine sudionika, a trebao je još više približiti zakone o zaštiti povijesnih orgulja. Prava rasprava započela je 16. rujna s temom *Zakonska regulativa o zaštiti spomeničkih orgulja u Hrvatskoj*. Raspravi koja je trebala ponuditi odgovore na pitanja utvrđivanja kriterija definiranja spomeničkih orgulja, kao i utvrđivanja uloge zaštite, uloge vlasnika orgulja i uloge graditelja orgulja nisu se pridružili predstavnici crkve, iako su im bili pravodobno upućeni (službeni) pozivi. Ostali smo tako prikraćeni za iskustva onih u čijem se vlasništvu nalazi najveći broj orgulja i koji su često prinuđeni najžurnije potražiti osobu koja će osposobiti oštećeni instrument za svakodnevnu službu Božju. No, bez obzira na različita i ne uvijek strukovno primjerena rješenja u postupku obnove spomeničkih orgulja, kao i s obzirom na činjenicu da u Hrvatskoj djeluje samo nekoliko orguljarskih radionica, predložena je zajednička izjava sudionika okruglog stola. Zaključeno je da nije sustavno provedeno praćenje promjena na popisanom fondu povijesnih orgulja, da nije utvrđen postupak za očuvanje, obnovu i održavanje spomeničkih orgulja, pa bi postupak trebalo uobličiti u odgovarajućem podzakonskom propisu, jasno određujući tko može obavljati restauratorske radove, tko može odobriti projekt obnove pojedinog instrumenta, tko je odgovoran za praćenje izvedbe te tko može nadgledati provedbu natječaja. Predloženo je da se pri *Ministarstvu kulture* osnuje Inicijativni odbor za spomeničke orgulje, u kojem bi surađivali predstavnici *Ministarstva kulture – Uprave za zaštitu kulturne baštine, Hrvatske biskupske konferencije*, crkveni glazbenici, organolozi (znanstvenici), orguljari (graditelji orgulja) i orguljaši. Primjena rješenja predloženih po uzoru na zakonske propise zemalja sudionica projekta *Povijesne orgulje u Europi* sigurno bi Hrvatsku približila suvremenim nastojanjima u zaštiti kulturnih dobara.

Zanimljivo predavanje pod nazivom *Povijesne orgulje kao osnova kulturnog turizma* održao je suradnik Instituta za turizam iz Zagreba dr. Eduard **Kušen**, ukazujući na potrebu uvrštavanja spomeničkih orgulja u turističke programe sukladno rastućoj svijesti o vrijednosti baštine u posljednjim desetljećima. Razgovori o orguljama teško su, dakako, zamislivi bez glazbe, pa je mr. Emin Armano, docent *Muzičke akademije* u Zagrebu, održao predavanje pod nazivom *Orguljska glazba 18. i 19. stoljeća iz hrvatskih povijesnih arhiva*. U budućnosti bi se istraživanje moglo usmjeriti i u pravcu utvrđivanja utjecaja izgrađenih instrumenata na glazbeno stvaralaštvo, tj. broj novih skladbi za orgulje.

S popisom orgulja, obavljenom na području Istre 1973. godine, upoznao nas je Božidar Grga. Utvrđeno je da postoje 42 instrumenta od čega su polovica «povijesni»,

nastali između 17. i 20. stoljeća, tj. u 3. i 4. razdoblju prema prihvaćenoj «vremenskoj tablici», prema kojoj 3. razdoblje obuhvaća 17., 18. i 19. stoljeće. Mali je broj orgulja u Istri koje mogu u potpunosti udovoljiti zahtjevima liturgije ili povremenih koncerata, jer su zapuštene i devastirane, što su sudionici *Dana orgulja* djelomično vidjeli za vrijeme izleta priređenog 19. rujna 1999. godine. Krenuli smo najprije put Buja. Ispreplićući se na ulicama toga – na dva brežuljka smještenoga – gradića s gostima priredbe *Dani vina*, krenuli smo prema katedrali, crkvi Sv. Servola u kojoj se nalaze orgulje graditelja Gaetana Callida (op. 287 iz 1791. godine). Uz dozvolu župnika mogli su znalci orguljskoga sviranja pokazati svoje umijeće. Put nas je dalje vodio u Grožnjan i crkvu Sv. Vida, u kojoj se nalaze orgulje majstora Giuseppea Girardija izgrađene 1846. godine. Njihov zvuk ostao nam je tajnom. Sljedeće odredište bio je Motovun, živopisni gradić smješten visoko na brijegu iznad nepreglednih vinograda. U crkvi Sv. Stjepana nalaze se potpuno nijeme orgulje, bolje rečeno neuredno razbacani dijelovi ispod svirala koje bi se, čini se, svakog trenutka mogle urušiti. Orgulje do kojih se dolazi tamnim, strmim i prašnjavim stubama, djelo su graditelja Gaetana Callida iz 1798. godine. Možda su i ove motovunske orgulje, inače svrstane među spomeničke orgulje prve – državne kategorije, jedan od kotača-zamašnjaka koji su uspjeli zahuktati pothvat *Dani orgulja u Istri*, potičući odgovorne i mjerodavne ustanove i pojedince na pronalaženje odgovarajućih mogućnosti zaštite i očuvanja kulturnoga naslijeđa. Nismo dospjeli običi u mjestu Sv. Lovreč Pazenatički crkvu Sv. Martina s povijesnim orguljama čiji je graditelj možda Petar Nakić, što će možda postati jednim od ciljeva budućeg festivala Dani orgulja u Istri, koji će se održati u Umagu od 3. do 10. rujna 2000. godine.

Festival *Dani orgulja u Istri* uspješno surađuje s *Orguljaškom školom* u Šibeniku, pa su na koncertu u Župnoj crkvi Marijina Uznesenja prvoga dana (14. rujna) nastupile polaznice ovogodišnje škole – orguljašice Martina **Lazar**, Kristina **Putarek** i Bosiljka **Pavlović**, te flautistica Marija **Bašić**. Sljedećega dana upoznali smo u Župnoj crkvi Sv. Jurja Mučenika u Piranu na koncertu Milka **Bizjaka** zvuk jedinih sačuvanih orgulja Petra Nakića u čitavoj Istri, izgrađenih davne 1746. godine. Istoga je dana, u umaškoj župnoj crkvi, nastupila orguljašica Natalija **Imbrišak**, prateći u drugome dijelu programa *Mješoviti zbor Zajednice Talijana Umag*.

Napomenimo da je Umag doista nekoliko dana «živio s orguljama», što su pokazale i u *Gradskome muzeju* otvorena izložba *Njegovanje orguljarske tradicije u Cremi*, kao i izložba originalnog suvenira *Povijesne orgulje u Istri* radionice *Ars Istriana*. U galeriji *Marin* priređena je izložba fotografija *Portreti kraljice ili kako sam vidio zvukove by Sapha*. Završna svečanost u Grožnjaju 19. rujna održana je pod motom *Orgulje kao*

umjetnička inspiracija, a pokazala je kako su orgulje nadahnule modnu dizajnericu Anastaziju **Puzzer**, *Plesni ansambl Accademia del balletto* iz Venecije, te Filipa **Ličanina**, koji je, koristeći odlomke sačuvanih tekstova Petra Nakića, plesni pokret i orguljsku glazbu pokušao ostvariti cjelovito scensko događanje. Opsežan i likovno bogato opremljen katalog, čija je urednica Vedrana Gamboc, pružio je čitateljima na tri jezika (hrvatskom, talijanskom, engleskom) informacije o mjestima i orguljama na kojima se muziciralo, te o svim održanim programima. Održavanje festivala Dani orgulja u Istri potpomogle su brojne ustanove i poduzeća, pa već najava novih, trećih susreta prijatelja orgulja i orguljske glazbe daje naslutiti da će se razgovori započeti sredinom rujna ove godine nastaviti, pružajući novu priliku za preispitivanje dosad učinjenog.

NOVE ORGULJE U CRKVI SVETA MATI SLOBODE U ZAGREBU

Na dan posvete i predaje na uporabu svetišta *Sveta Mati Slobode* u Zagrebu, što je pod Euharistijskim slavljem u nedjelju 12. studenog 2000. godine svečano obavio zagrebački nadbiskup i predsjedatelj *Hrvatske biskupske konferencije* mons. Josip **Bozanić**, oglasile su se i novopostavljene orgulje.

Tromanualne mehaničke orgulje, sa svojim impozantno dobro ukomponiranim prospektom, plod su suradnje graditelja orgulja Rudolfa Kubaka (Augsburg) i Wolfganga Reitebucha (Berlin) koji su ih projektirali i disponirali. Poslije jednogodišnje gradnje bijahu orgulje u dijelovima, tokom Uskrasnog tjedna 1969. godine, prevežene iz Augsburga u München. Na dan 20. lipnja 1969. godine bijahu završni radovi na koru crkve *Jugendheim Salesianum* zaključeni, a orgulje blagoslovljene 5. listopada iste godine.

Godine 1993. orgulje su darovane Hrvatskoj salezijanskoj provinciji. Na njihovo sadašnje mjesto u svetištu *Sveta Mati Slobode* u Zagrebu postavio ih je gospodin Marko **Rastija** u suradnji s vlč. Josipom **Ljubićem**, koji je ujedno zborovođa i orguljaš u svetištu. Radovi oko postavljanja instrumenta na sadašnje mjesto trajali su oko tri mjeseca, a vođeni pod pažljivim i detaljnim nadzorom gospodina Marka Rastije i njegovih spomenutih suradnika.

Tromanualni instrument mehaničke trakture i električne registrature posjeduje 22 registra (1494 svirale) te je, unatoč srazmjerno malom broju registara, dovoljno snažan da ispuni veliki prostor crkve. To je postignuto u dobroj mjeri i činjenicom što se registri I. manuala (Hauptwerk) nalaze na ogradi kora, na mjestu gdje se obično nalazi ormar s registrima III. manuala (Rückpositiv), pa zvuk glavnog I. manuala dolazi akustički u prvi plan slušateljstvu. Takvim razvrštavan-

jem registara I. i III. manuala učinjen je i jedan rijedak postupak pri gradnji orgulja.

Svirač sjedi između ormara sa sviralama I. manuala (Hauptwerk na ogradi kora) i ormara sa sviralama II. (Oberwerk) i III. (Brustwerk) manuala te pedala. Svirarionik je ugrađen u prednju stijenu ovoga posljednjeg kućišta (ormara) tako da je orguljaš za vrijeme sviranja leđima okrenut prostoru crkve. Registarški manubriji smješteni su u dvije kolone s lijeve i desne strane svirarionika.

Prvotno zamišljen kao potpuno mehanički instrument, isti je ipak u originalnoj koncepciji dobio dvije slobodne kombinacije, kako bi također uspio zadovoljiti višim tehničkim zahtjevima orguljskog sviranja i interpretacije. Zvuk svakoga pojedinog registra je karakterističan i specifično odgovarajući njegovom nazivu, posebice s obzirom na uključivanje karakterističnosti orguljske gradnje njemačkih graditeljskih tradicija koje se oslanjaju na barokne uzore. Stoga je posebno podesan za izvođenje glazbe baroka na čelu sa stvaralaštvom J. S. Bacha. Dispozicija instrumenta je sljedeća:

<i>I. manual (Hauptwerk)</i>	<i>II. manual (Oberwerk)</i>
Principal 8'	Rohrflöte 8'
Quintade 8'	Principal 4'
Oktav 4'	Oktav 2'
Oktav 2'	Nasard 1' 1/3
Sesquialter 2f.	Scharff 1' 4f.
Mixtur 1' 1/3 4f.	Tremulant
Trompete 16'	
Tremulant	